

földi kiadványoknál megbízhatóbb képet adott róla.

A függetlenségi harcok történetéből meríti a szerző „Thököly valláspolitikája és a nemzetközi közvélemény” c. tanulmányát is. Azzal a nézettel szemben, hogy Thököly csak a lutheránusok érdekeit képviselte, bebizonyítja, hogy a fejedelm a protestánsokat visszahelyezte jogaikba, de a katolikusokat nem bántotta, csak a jezsuitákat szólította fel távozásra. A külföldi protestánsok által nyújtott jelentős segítséget is a nyugati irodalom beható ismeretével cáfolja, kimutathatja, hogy a protestáns vallás iránti rokonszenv csak nagyon korlátozottan érvényesült.

Közelebb kerül az ideológia-történethez „A francia politikai irodalom szerepe a Rákóczi-szabadságharc ideológiájának kialakításában” c. tanulmány. Rákóczi olvasmányait behatóan elemezve arra a konklúzióra jut, hogy „rendi és abszolutista tendenciák bonyolult szövevényeként alakult ki a kurucok államelmélete, amelynek formálódásában jelentős szerepet játszottak a francia abszolutizmus politikai eszméi” (105. l.). Ez a tanulság mentes minden egyoldalúságtól, és a függetlenségi harcot reális megvilágításba helyezi.

Ehhez a kérdéshez járul hozzá a következő cikk, „Rákóczi Bossuet és Fénelon között”. Ugyancsak a francia irodalom beható ismeretével elemzi a kérdést: a két bölcselő közül melyiknek gondolatvilágához állott Rákóczi közelebb? „Nem kétséges... – mondja Köpeczi –, hogy a zsarnoki módszerek elvetésében, a nemesség megbecsülésében és a hódító háborúk elítélésében Rákóczi egyetért Fénelonnal.” A zsarnoksággal szemben a paternális királyságot helyesli. Bossuet híve, de bizonyos kérdésekben „mérsékli” az abszolút monarchiát. Itt Köpeczi két elődje nézeteit cáfolja: Polner Ödönét (nem: Pollner),

aki Rákóczi nézeteit a kor felfogásából, tehát a Hármaskönyvből vezeti le, és Szekfű Gyuláét, aki szerint Rákóczi felfogása „a legtisztább rendiség álláspontját fejezte ki”. Köpeczi szerint Rákóczi Bossuet teóriájára és a francia abszolút monarchia példájára támaszkodva sokkal inkább a felvilágosult abszolutizmus előfutára, mint a „legtisztább rendiség” képviselője. Hogy azt nem tudta megvalósítani, az már nem az ő hibája volt.

Némileg a Thököly-cikk párdarabja Köpeczi következő tanulmánya: „A Rákóczi-szabadságharc és Európa. A kor külföldi politikai irodalma a magyar felkelésről.” A nyugati publicisztikát alaposan ismeri, és egészen Daniel Defoe-ig kíséri nyomon. Összevetve Rákóczi törekvéseivel, arra az eredményre jut, hogy „a magyar szabadságharc nem maradt visszhangtalan Európában, mint ahogy azt egyes kutatók állították... A magyar érvelést magáévá tette – még a vallásszabadság kérdésében is – a francia publicisztika, amely pedig általában elítélte a törvényes király elleni felkelést, és az erőszakos kolonizáció híve volt. A magyar kiáltványok tartalmát részben elfogadta a protestáns Európa is...” (155. l.) Arról, hogy ez a politikai irodalom nem volt elég hatásos, az európai erőviszonyok hatása tehet.

A politikai irodalmat áttekintő cikktől távol áll Köpeczinek igen érdekes tanulmánya, „A Rákóczi-hagyomány a XVIII. század közgondolkodásában”, és mintegy függelékül a Fénelon-recepció története, „A Télémaque Közép- és Kelet-Európában”. A gyűjteményes kötet első sorban egy kitűnő Thököly- és Rákóczi-kutató sokban alapvető megnyilatkozásait tartalmazza, melyek a politikai irodalom történetére nyújtanak kitekintést. Bízunk benne, hogy a szerző ezen a téren még sok új eredménnyel fog megörvendeztetni.

Bónis György

RÓNAY LÁSZLÓ: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Bp. 1977. Gondolat K. 307 l. (Nagy magyar írók)

Rónay László – a Nagy magyar írók című sorozat több szerzőjével ellentétben – nem már korábban megjelent, nagyszabású tudományos feldolgozás után, annak eredményeit összegezve írta meg könyvét, hanem viszonylag kevés figyelemre méltó előzmény után vállalkozott Kosztolányi pályájának teljes bemutatására.

Úttörő munkáját tudományos igénnyel végezte el. Műve az első megjelent összkép Kosztolányi munkásságáról, s a feldolgozott anyag igen tekintélyes. Benne foglaltatnak azok a hírlapi cikkek, amelyeknek újrakiadása az utóbbi években jelentékenyen módosította az olvasó közönségnek Kosztolányiról formált képét.

Rónay feltétlen érdeme, hogy sűrűn szerepelteti e jórészt értekező jellegű írásokat, és némelyiküket összefüggésbe hozza egy-egy vers szövegével. A korábbi szakirodalmat is példás gondnal veszi tekintetbe – talán csak azt említhetnők sajnálatlaltal, hogy a szövegben gyakran idézett másodlagos irodalomból a kötet végén található jegyzék viszonylag keveset tüntet föl, és az olvasó nem talál utalást azokra a bevezetőkre, melyeket Illyés készített a hírlapi cikkek első kiadásának kötetéhez. Életrajznak és műértelmezésnek manapság annyira ingatag s vitatható arányát a könyv szerzője úgy oldja meg, hogy abban kevés olvasó találhat kivetnivalót. Ha mégis lenne hiányérzetünk, akkor azt arra vezetnők vissza, hogy e szöveg kevésbé egyértelműsíti Kosztolányi lelki alkatát. Lehet, a műközpontúság korában kissé elavult kérdést feszegetünk, de a magunk részéről nem érezzük elégségesnek annak a megállapítását, hogy Kosztolányi „hipochonder író” volt, „az egyénisége sem volt sziklaszilárd”, „népszerűsége és elismerése termett”, de „– részben a maga hibájából – egyedül maradt a világban”. Nem kétséges, ilyen kiragadott idézetekkel igazságtalanok vagyunk a könyvvel szemben, de vállaljuk e kockázatot, mert úgy hisszük: a szerző kissé rövidre zárja Kosztolányi személyiségének sajátosságait. Ez okozza, hogy egy-két esetben helyes ítéleteit nem eléggé árnyaltan indokolja, így például azt állítja, hogy Kosztolányi elkötelezettsége miatt kárhóztatta a népi lírát, holott ez csak rész-igazság: ízlésbeli s alkati tényezőkkel is magyarázható, hogy az *Esti Kornél* szerzője távol érezte magát Erdélyi József költészetétől.

Bármennyire is szegény a szakirodalom, kevés olyan magyar író akad, akiről olyannyira ellentétes felfogások fogalmazódtak volna meg, mint Kosztolányiról. Rónay László a különféle álláspontokat alaposan ismervén, összegzésre törekszik. Ha a könyv egészét tekintjük, akkor el kell ismernünk, hogy szándékát siker koronázza, hiszen kiegyensúlyozott összképet ad Kosztolányi munkásságáról. Egyes részletekben azonban nem tudja elkerülni az eklektizmus veszélyét. A 66. oldalon például ezt olvassuk: „Ady a forradalmár, a néptribun, Babits a forradalom látványától visszariadó értelmiségi, aki az eseményeket már nem tudja és nem is meri vállalni. S ugyanilyen alapállással közelített a felgyújtott tömegekhez Kosztolányi is.” Ebből a két mondatból olyan véleményre következtethetünk, amely például Király Istvánnak a magyar irodalom teljességéről alkotott képébe szervesen

beilleszthető lenne. Rónay László könyvében e két mondat kifejtetlenül sommásnak, leegyszerűsítőnek tetszik, mivel könyvének egésze nem ad hozzá olyan összefüggésrendszert, amely értelmezné és megerősítené.

Általában az a benyomásunk, hogy Rónay egyszerre túl- és leértékeli tárgyát. Amidőn Kosztolányinak az 1910-es évek közepén készült műveiről azt írja, hogy „ebben a hatalmas mennyiségű termésben nincsen irodalmi selejt”, úgy véljük: az irodalomtörténetész túlzottan alacsonyra teszi a mércét. Miközben a másodlagos értékű műveket túl hosszán, az igazán jelentőseket túl röviden tárgyalja. A *bús férfi panaszaival* például a szükségesnél bővebben foglalkozik. Kétségtelen, ez az ítéletünk arra vezethető vissza, hogy a tárgyalt életműben a különböző részek művészi értékeit másként látjuk, mint e könyv szerzője. Mivel Kosztolányi verses művei közül *A szegény kisgyermek panaszait* s még négy-öt költeményt leszámítva csak a *Számadás* kötetet érezzük egyenrangúnak Ady, Babits, József Attila vagy Szabó Lőrinc csúcsteljesítményeivel, hiányoljuk, hogy Rónay nem figyel a többi vers románcosan szenvelgő hangnemére, modorosságaira. A tévedés kockázatát vállalva, aránytalanságot sejtünk abban, hogy a 300 oldalból csak mintegy 100 vonatkozik azokra a szövegekre, melyek szerzőjüket a XX. század kiemelkedő magyar alkotói közé emelik.

Az alkotói világgép elemzésekor Rónay László alapvetően fontos következtetésekre jut. Teljes joggal állítja, hogy Kosztolányi a homo aestheticus és homo moralis szembeállításával félrevezette az irodalmárokat, akik készpénznek vették, hogy nem létezhet különbség az író személyes kinyilatkoztatása és szövegeinek tényleges hatása között, és így elkerülte a figyelmüket, hogy egyes művei kifejezetten moralista igényt tükröznek, például még a humor és a nyelvi játék is összefér az erkölcsi tanítással az *Esti Kornél*-ban. Az is döntő észrevétel, hogy Kosztolányit a halál élménye gyermekkorától végig kíséri, hiszen a meghalásra való felkészülés szükségessége és lehetetlensége az a gondolat, amelyből az életmű egysége levezethető. Az alaptételek tehát tökéletesen megvannak fogalmazva. Kifejtésük viszont már ellentmondásos, a már említett eklektizmus miatt. Összeütközik például az esztétizáló magatartás fogalmával. Elképzelhető, hogy valaki ezt a magatartást érzi Kosztolányi jellemzőjének. Mi több, összefüggő érvrendszer is kibontható ebből az előfeltevésekből. Ebben a könyvben azonban ki-

fejtetlen és túlzottan elvont marad, mivel ellentmondásában van a szerzőnek előbb említett kiinduló állításával. Hasonló a helyzet azzal a kitételrel, amely szerint Kosztolányi „világról kialakított képe” „klasszikus és kiegyensúlyozott volt” (186. l.), mert ez nem békíthető össze a halálfélelemmel azzal a nyomasztó terhével, amelynek szüntelen jelenlétét a könyv szerzője annyira meggyőzően bizonyítja be.

Az efféle ellentmondások nyilvánvalóan csak akkor lettek volna feloldhatók, ha művelődéstörténeiszünk és szociológusaink már behatóan elemezték volna a XIX. századvégi magyar értelmiség világszemléletét. A társtudományokban végzett ilyen irányú kutatások híján, az irodalomtörténeisznek szükségképpen vitatható jelzésekre kell szorítkoznia. Rónay konzervatívizmusról és dzsentroid világrépről ír. Az előzőt önmagában nem érezzük elég árnyaltnak. Magyarországon a konzervativizmusnak egy sor válfaja létezett, s közülük némelyikhez Kosztolányinak édeskevése köze volt. Ami a másik minősítést illeti, bizonyítandónak véljük. Ismeretes, hogy Kosztolányi szemléletét döntően befolyásolta a családi háttér. Apai nagyapja ahhoz a szabadelvű köznemességhez tartozott, amely 1848–49-ben részben saját érdekei ellen harcolt végig egy forradalmat. A bukás után két lehetőség: a polgárosodás vagy annak tagadása közül Kosztolányi Ágoston egyértelműen az elsőt választotta. Fia Helmholz tanítványa lett s polgárlányt vett feleségül. Elég összevetni Kosztolányi Dezsőné könyvét Herczeg emlékirataival, hogy világosan lássuk a két délvidéki gyógyszerész-család életmódja közötti különbséget, mint hasonlultak a Herzogok a dzsentri gondolkodásmódhoz, s mint őrizték meg a Brennerek polgári mivoltukat. Kosztolányi Dezső életmódja még legapróbb külsőségeiben sem emlékeztetett a dzsentri életvitelre, a világrép pedig jórészt annak a függvénye. Nem véletlen, hogy soha nem értette meg magát Herczeggel, holott a közös szülőföld össze kapcsolhatta volna őket. Eppen ezért nem tartjuk szerencsésnek dzsentroidnak nevezni Kosztolányi világrépét, márcsak azért sem, mivel e fogalom aligha segítheti fő művei jelentésének a felderítését.

Tagadhatatlan, hogy Rónay Lászlónak igaza van, amikor ellentmondást állapít meg Kosztolányi bírálatának szempontjaiban. Lehetetlen napirendre térni afölött, hogy Kosztolányi jelentéktelen műveket földicsért, miközben Adynak neki támadott. Mi több, számtalan értekező cikke

között évtizedekig alig akad olyan írás, amely ellátná a bírálat szerepét, s több lenne alkalmi stiláris ujgyakorlatnál. Feltehetően úgy kell olvasnunk e szövegeket, mint részeit annak a hatalmas nyelvi munkának, amely a húszas évektől hozta meg az eredményét, amidőn Kosztolányi nyelvünk nagy művésztévé nőtt. A hírhedt Ady-cikk már ebből a későbbi időszakból származik. Megítélésekor Rónay László kétféle álláspontot képvisel. Előbb leszögezi, hogy „ezt a cikket semmi sem mentheti”, utóbb mintha visszavonná korábbi ítéletének létalapját: „Igaz, Kosztolányi talán nem is bíráltni akart”. Ha ez utóbbi mondatot fogadjuk el kiinduló pontként, akkor a röpiratot úgy kell értelmeznünk, mint kísérletet arra, hogy egy költő eltávolítsa magától annak a másik költőnek az életművét, akinek lenyűgöző hatása nem engedte meg számára önálló költészet létrehozását. Megkockázatlanok a feltevést, hogy Kosztolányi a húszas évek végéig nem írt olyan verseket, amelyek egyáltalán elvisselnék az összehasonlítást Ady verseivel. Költői nagyságát majdnem utolsó kötetének némely – igaz, nem csekély számú – darabjaira korlátoznók. Ha viszont ez így van, akkor az Ady-cikk belső alkotói szükségéből is magyarázható, s nem pusztán „jellegzetesen arisztokratikus, esztéta állásfoglalásként”. Hasonló példákat ismer a világirodalom. Kölcsey dicsérté Kis Jánost és leszóltá Csokonait s Berzsenyit, Tolsztoj ócsárolta Shakespeare-t, T. S. Eliot Miltont – saját kibontakozása érdekében.

Kosztolányi a forradalmak elbukása után a politikai jobboldalhoz közeledett. Rónay László ezt a tényt igen józanul veszi tudomásul, elétevélyedésként fogja fel. Alighanem igaza is van, de a jövőben a kutatóknak talán még bővebb magyarázattal kell szolgáltniuk. Kiss Ferenc bebizonyította, hogy Kosztolányit is „Pranon” rovatnak inkább szerkesztéséért, semmint íráséért lehet felelőssé tenni. Azt, hogy vállalta az ott olvasható cikkek megjelentetését, lehet cinizmussal, fenyegetettséggel vagy Pranon okozta szélsőséges elkezeredéssel magyarázni, de mindenképpen értelmezni kell, mert az író korábbi – sőt későbbi – szemlélete és magatartása alapján kevésbé indokolható. A nacionalista minősítéssel nem pótolhatjuk e megokolást, mivel az önmagában túlzottan elvont és kevésbé történeti. Talán árnyaltabb képet lehetne nyerni úgy, ha bővebben foglalkoznánk azzal, hogy Pranon megrázó élményt jelentett Kosztolányi számára (hat évig nem látogathatta meg szülővárosát s

apját), és emlékeztetnék arra, hogy a háború után a nemzetieskedés nem egyedül Magyarországon uralkodott.

A jövőben a kutatók alighanem a művelődéstörténeti háttér megrajzolásával fognak a legtöbb újat mondani. Ez a könyv céljának megfelelően mindazt összefoglalja, amit eddig feltárt a kutatás. Az olvasó fogalmat alkothat magának Kosztolányi tág műveltségéről. Az utalások mindegyike pontos – s ez ilyen terjedelmes anyagnál számottevő érdem –, talán csak az kifogásolható, hogy Johnsonnak alig 20 oldalnyi értekezése Shakespeare-ről írt könyvként említődik (214. l.). A vizsgálódások jelenlegi szakaszában még aligha mérhetjük fel ennek a műveltségnek a hatását az alkotásokra. Ahhoz például részlet tanulmányokra lesz szükség, hogy lássuk Kosztolányi bölcséleti ismereteinek a mélységét és Nietzsche vagy – esetleg – Heidegger szerepét költőileg megformált világképének az alakulásában. Rónay László a korábbi szakmunkákhoz képest tudásunk szerint eredeti megállapítást tesz, amidőn hangsúlyozza Kosztolányi Széchenyi-élményének a fontosságát és a *Lenni vagy nem lenni* című értekező szöveg művészi értékét. Az erre vonatkozó szövegrész végkövetkeztetése mégis kissé leegyszerűsítő. Kosztolányit nem lehet korholni azért, mert megfeledezett róla, hogy Széchenyi azért maradt magára, mivel „az események túlléptek koncepcióján”, hiszen Széchenyi felfogásának elavulása és magánya nem pusztán ok-okozat viszonyban áll egymással, nem is beszélve arról, hogy Széchenyi nézeteinek korszerűsége általánosságban nem dönthető el, egyes részleteiben pedig vitatható és máig vitatott. Kosztolányi nem ismerhette a legutóbbi évtizedek történet-tudományi munkáit, állításait tehát inkább azzal lehetne szembesíteni, ahogyan az ő korában ítélték meg Széchenyi szerepét a magyar történelemben. Annyi bizonyos, hogy a *Lenni vagy nem lenni* Széchenyi világszemléletének olyan ellentmondását fogalmazza meg, amelyről nem mondható, hogy 1860-ig egyértelműen megszűntette volna a történelem.

Ekkora terjedelmű s szélesebb közönségnek készített pályakép aligha adhat kimerítőbb kortörténeti hátteret, mint Rónay László könyve. Az arányokról viszont már lehet vitakozni. Gábor Andor *Über allen Gipfeln* című érdektelen gúnyversét például fölösleges idézni, mert nem sokat segít a könyv főszereplőjének megítéléséhez. Szabó Dezsőről viszont túlzottan egysíkú és el-

marasztaló a jellemzés, talán gondolni lehetne az olvasók újabb nemzedékeire, melyek kellő magyarázat híján már aligha érthetik ellentmondásos egyéniségének nagy hatását a korra. Nyilvánvalóan a szükséges alap kutatások hiánya indokolja, hogy vázlatos az ismertetés Kosztolányi és Ferenczi Sándor barátságáról. Ferenczinek az újabb nemzetközi szakirodalomban önálló gondolatrendszert tulajdonítanak. A jövő érdekes feladatai közé sorolható ennek szembesítése Kosztolányi epikus alakjainak jellemzésével s az alkotó világgépével. Hasonlóan nagyobb összefüggésrendszerbe illeszthető az írónak az álom iránt tanúsított érdeklődése. Itt részben a német romantika örökségét lehetne szóba hozni – melyet Kosztolányi meglehetősen jól ismert –, részben Freud *Álomfejtését*.

Minden bizonnyal a terjedelmi korlátok okozta tömörítéssel magyarázható, hogy a könyv olykor az olvasóra bízva annak eldöntését, mekkora súlyúak egyes kortársak vagy eszmék, amelyek befolyást gyakoroltak a tárgyalt életműre. Midőn például arról a nyílt levélről esik szó – éspedig nagyon helyeselhető módon –, amelyet Kosztolányi Antoine Meillet-hez intézett, nem történik említés arról, hogy Meillet Saussure közeli munkatársa és a nyelvtudományak máig nemzetközileg elismert művelője volt, a magyar nyelvről és kultúráról tett szélsőségesen elmarasztaló és durva tárgyi tévedésekkel tarkított kijelentései ma is világszerte tanított kézikönyvekben fordulnak elő, s így hatásuk nem lebecsülendő. Ha nemzetieskedésért megrójuk saját írónkat, akkor bizvást ugyanezt megtehetjük olyan tudóssal szemben, aki kötelességének érezte, hogy tudománytalan kifejezésekkel ócsárolja azoknak a népeknek a nyelvét, amelyek a másik oldalon harcoltak a világháborúban. Ami a megtisztító háború eszméjét illeti, erről aligha lehet eléggé elítélő véleményt alkotni, de Király István kutatásai bebizonyították, hogy ettől az ábrándtól nálunk Adyt leszámítva szinte senki nem tudta távol tartani magát. Talán megkockáztatható a föltevés, hogy Kosztolányi olyan felfogásnak adott hangot a háború elején, amely ekkor még a munkásmozgalom némely vezetőitől s a baloldali polgárságtól sem volt idegen. A kismonográfia műfaja a gondolatoknak efféle kifejtését sajnálatosan nem teszi lehetővé, a szóba hozott jelenségek egy része az összefüggések nagyobb távlatú felidézése híján így szükségképp csak töredékes bemutatáshoz jut. Nemcsak a politika- vagy a

művelődés-, hanem az irodalomtörténeti tényekre is vonatkozik ez a kényszerű hiány. Érvélssel pontosítani lehetett volna, mi is értendő azon, hogy Kosztolányi *A magyar paraszt* című korai szonettjében „Arany János és Szabó Dezső népszemléletét gyúrja egybe”. Népszerűsítő munka szerzője csakis olyan művekre utalhat párhuzamként, amelyeket olvasója feltehetően jól ismer. Ez a követelmény olykor feszültségbe kerülhet a történetiség alapelvével. Azt még megértjük, hogy *A kövér bíró* című korai elbeszélés értelmezését a mai magyar olvasó számára hihetőleg inkább megkönnyíti *A legyek urával* való összehasonlítás, mint ha Rónay László Golding bizonyos és Kosztolányi feltehető ösztönzőjét, R. M. Ballantyne *Korallsziget* (1858) című könyvét említette volna. Akkor viszont már nem mondható indokoltnak a megfeleltetés, ha saját irodalmunk nagyjaira vonatkozik. A *Négy fal között* verseit gyengébbnek tartjuk, mint Rónay László, az *Új versekkel* való összevetést mégsem érezzük méltányosnak, hiszen köztudomású, hogy Ady ekkor már kialakult személyiség volt, jóval fiatalabb pályatársa viszont még nem. Tóth Árpádtól sem célszerű átvenni a *Kenyér és bor* költője és a kései Vörösmarty között teremtett párhuzamot, mint ahogyan a Bach-korszakbeli Vörösmarty és a Tanácsköztársaság utáni Kosztolányi szembeállításának sincs sok haszna, hiszen ennyire különböző történeti helyzetek, költői alkatok és esztétikai minőségek aligha értelmezik egymást.

Mennyiben képzelhető el szövegek értelmezése egy kismonográfiában? Az említett párhuzamok ezt a fogas kérdést pedzik. Rónay László jó megfigyeléseket, ötleteket ad a művek olvasásához. Kiemeli „az ifjúság vad aetherszaga” kép összetettségét, a *Számadás* kötet megszerkesztett voltát, és végig kíséri egyes motívumok (a bohóc, a tükör) változatait. Egyetlen kifogásunk lenne: nincs a könyvben olyan központi fogalom, amely a külön-külön értékes megjegyzéseket egységbe fogná. A szerző értelmezései ezért néha talányosak maradnak. Többször is morbidnak nevezi Kosztolányi művészetét, ám a bővebb kifejtéssel adós marad. Időnként túlادagolja a szóképeket, amidőn szövegekről ír, és egyszerre túlzottan közvetlen és elvont megfelelést teremt mű és valóság között, arra keresvén a választ, sikerül-e az írónak „hűvér alakokat, igazán hiteles helyzeteket teremtenie”. Mivel a motívumot tekinti az irodalmi szöveg alapvető egységének, alig kerít sort a

műfajok figyelembe vételére, s ezért tartja például lehetségesnek a párhuzamot *A bús férfi* és *Az új földesúr* egy-egy részlete között. A szűkségesnél talán egy árnyalattal kevésbé számol azzal, hogy a műfajok közé iktatódása folytán a szövegek különböző áttételekkel kapcsolódnak az életrajzhoz. Viszonylag keveset foglalkozik az egyedi szöveg különös megszerkesztettségével. Egy alkalommal az „érzelmi azonosulást” nevezi „formaszervezőnek”. Nem felfogását, csak annak kizárólagos voltát vitatjuk. Megközelítése túlzottan ihlet-központú: „vallatóra fogja” a műveket, szerfölött hangsúlyozván az életrajzi vonatkozást. Kitűnően taglalja a szövegeket mint élmények, alapérzések dokumentumait, de hallgat arról, hogy ugyanezek nemcsak kifejeznek, hanem teremtenek is világgépet. Az olvasónak olykor már az lehet a benyomása, hogy a költemény csak okozat és nem ok is egyúttal, az alkotó mindig „kiír magából” valami már eleve létezőt: „Önéletrajzát verseiből is kiolvashatjuk. [...] Az eldologiasodó nagyvárosi létformának korai és hiteles híradása a *Kártya*, s Kosztolányi ekkori lelkiállapotának hű rajza *A sötét párka*”. Lehetséges, e korábbi s nem jelentős műveknél még az életrajzi megközelítés a legmegfelelőbb, de akkor már sokalljuk az esztétikai különösségnek az elhanyagolását, amidőn a *Hajnali részegség* kerül szóba: „Mintha mi is ott állnánk mellette az elhagyott Logodi utcában, s vele együtt tekintenénk be a „tárt otthonokba”, [...] teljesen hiteles képét adja a munkától tehetetlenléne fáradt emberről”.

Nincs olyan monográfia, melynek értelmezéseivel ne vitatkozhatnánk bármely olvasó. Ha mégis megemlítünk egyet-kettőt, akkor ezt nem azért tesszük, mert bizonyos, hogy a saját elképzelésünk hitelesebb, csupán azért, hogy szemléltessük: egyik-másik szövegnek e könyvben olvasható mérleget annyi kérdésjelezhető meg, amennyiben az általunk kifogásolt módszerrel egyoldalúságból következik. Bővebb kifejtés helyett itt csak kérdezhetünk: vajon nem egyedül az ihlet-központú megítélés mondatja-e a szerzővel, hogy a *Hajnali részegség* „struktúrája” „az *Esti Kornél* énekét idézi”, s egy önálló tanulmány nem azt igazolná-e inkább, hogy két gyökeresen más hangnemű és felépítésű szövegről van szó. Bizonyos, hogy Vajkay Ákos jellemzése alkotójának átélő képességét tanúsítja, mégsem hat egészen meggyőzőnek az, ahogyan Rónay László gondolatmenetének egy szakaszán azonosítja a regényhős szemléletét az íróéval.

Mivel bővebben foglalkozik az alkotás folyamattal, mint a kész művel, nem eléggé számol azzal, hogy a befogadásban nemcsak az játszik szerepet, ami elősegítette a mű keletkezését, hiszen a szöveg nem azonos az eredetével, hanem új jelentést is létrehoz. Túl közvetlenül vonatkoztatja *A véres költőt* keletkezésének idejére, túlfuttatja a párhuzamot Nero és Szabó Dezső között. Sőt, ugyanez okozza, hogy a könyv szerzője egy részletben önmagával is ellentmondásba keveredik: az *Aranysárkányt* említi úgy, mint Kosztolányi legszebb regényét, de feleannyi terjedelmet sem szentel neki, mint *A véres költő*nek, mivel ez utóbbinál lényegesebb jobban kihasználhatónak tartja az alkotó folyamatra hivatkozó érvelést.

Módszertani fejtegetésünknek az ad létjogosultságot, hogy szervesen összefügg azokkal a nézetekkel, amelyeket Kosztolányi a nyelvről a húszas évek elejére kialakított magának. Rónay László jelentős érdeme, hogy hiteles képet ad e nézetekről. Leszögezi, hogy Kosztolányi immanens értéknek tekintette a műalkotást és madárnyelvnek nevezte az idegen nyelveket. Ez a két alapföltevés egymásból következik. Kosztolányi arra a felismerésre jutott, hogy az egyes nyelvek nem fordíthatók át egymásba, mivel a nyelv törvényei nem szabályozó, hanem alkotó jellegűek, s mindig egy adott közösséghez tartoznak. Mászóval, a nyelv nem egyéb, mint egy adott közösségben elfogadott szokások rendszere, a jelentés pedig a használattal azonos. Két további tétel fogalmazható meg e kiinduló pontból: minden nyelvnek saját jelleme van, és a költői mű nem önkifejezés, mivel egyrészt nem létezik egyéni, csakis közösségi nyelv, másrészt a nyelv nem közli, hanem teremti a jelentést. „Szavaimban van az élet” – ahogyan Kosztolányi

írta a Rónay László által is idézett *Ákom-bádkomban*. Ismeretes, hogy a nyelvek viszonylagosságáról szóló tétel a nyelvbölcsélet egyik nagy hagyományával hozható összefüggésbe, mely a romantikusoknál (Herder, W. v. Humboldt) vette kezdetét, s századunkban Sapir, Whorf vagy a kései Wittgenstein műveivel folytatódott. Kosztolányi nyelvi játékaiknak s tudatosan hamisító fordításainak ez a hagyomány ad történeti jelleget.

Rónay László idézi Kosztolányinak ezt a mondatát: „A gondolat egyszerűen nem oldódik föl a költészet anyagában, ott marad nyersen, mint egy darab kő.” Ugyanezt a tételt már a romantika esztétikusai és költői is felállították. Kosztolányi sem tesz mást, mint kiiktatja a fogalmiságot, a moralizálást a költészetből, amidőn kijelenti, hogy „logikailag minden vers tartalmatlan”. Állítását az a meggyőződése teszi érthetővé, hogy nem létezhet olyan egyetemes nyelv, mint a logika vagy a számtan. Azért hangsúlyozza az empirikus szövegelemzés létjogosultságát, mert tagadja a nyelvnek azt a racionalista fölfogását, amelyet Meillet Descartes és Leibniz után, Chomsky előtt hirdetett. Lehet vitatni álláspontjának az igazát, de történetileg mindenképpen a romantikus örökség részeként kell tárgyalnunk, ahelyett hogy a művészet a művészetét kultuszával hoznánk összefüggésbe.

Rónay László munkájának köszönhető, hogy előtérbe került Kosztolányi nyelvszemléletének és világméretének összetartozása. Kezdeményezése, az általa fölvetett kérdések további mérlegelése alighanem hozzásegíti majd a kutatókat, hogy az eddignél kevésbé ellentmondásos módon jelöljék ki Kosztolányi helyét nemzeti múltunkban.

Szegedy-Maszák Mihály

BARÓTI DEZSŐ: KORTÁRS ÚTLEVELÉRE

Radnóti Miklós 1909–1935. Bp. 1977. Szépirodalmi K. 504 l.

Baróti Dezső először 1933-ban írt Radnóti Miklósról. A *Lábadózó szél* című kötetét ismeretve a Szegedi *Hétfői Rendkívüli Újság* 1933. március 27-i számában, miután a fiatal költő első két verseskötetének újszerű nyelvkezelését, új hangját dicsérte, a harmadik kötetről a következőket állapította meg: „Most hangjának elmélyülését és határozottabbá tisztulását látjuk.

A letisztulás szorosan összefügg Radnóti emberi fejlődésével. Bár előző kötetében is több helyen erős szociális állásfoglalást találtunk, néha öncélúnak éreztük. Mostani verseiben ez a nyelv a közösség problémáinak szolgálatába áll, és harcot kifejező felépítésével találon illeszkedik bele a problémáiért harcolni akaró fiatal költő attitűdjébe. Ez a harcász látja adja Radnóti

